

KULINARIA W ŚWIADOMOŚCI JĘZYKOWEJ
POLAKÓW, ROSJAN I NIEMCÓW
(ASPEKT AKSJOLINGWISTYCZNY)

FOOD IN THE LANGUAGE AWARENESS
OF POLES, RUSSIANS AND GERMANS
(AXIOLINGUISTIC PERSPECTIVE)

BARBARA RODZIEWICZ

ABSTRACT. The article is an attempt at establishing a way of understanding the term Food in the systems of values in the language awareness of Poles, Russians and Germans. The author analyses the results of a Free Word Association Test.

Keywords: values, associative experiment, food, language awareness

Barbara Rodziewicz, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin – Polska, rodziew@vp.pl

*Przyjemność brzucha
jest podstawą i korzeniem
wszelkiego dobra.*

Epikur

Spożywanie posiłku, obok, między innymi, przedłużenia rodu, bezpieczeństwa i zdrowia, należy do pierwszoplanowych potrzeb realizowanych przez kulturę gatunku ludzkiego [Szacki 2002: 662], należy do elementarnych funkcji życiowych, służy zaspokajaniu potrzeb wiscerogennych. Jednocześnie jednak jedzenie jest czymś więcej niż tylko prostą czynnością konieczną z punktu widzenia biologii. Oprócz zadania fundamentalnego – zaspokajania głodu i podtrzymania życia – jedzenie pełni również szeregi innych ról, sytuujących je wśród szczególnie ważnych czynników i wyznaczników kultury. Zdobywanie pokarmów, ich dobór, przechowywanie, przygotowanie do spożycia, formy jedzenia, czas i miejsce oraz okoliczności spożywania posiłków, kształtujące zwyczaje i obrzędy żywieniowe, świadczą o przynależności do określonej zbiorowości (społeczności) i kręgu kulturowego. Za tym, iż jedzenie wykroczyło poza swoją podstawową funkcję i stało się elementem szeroko pojmowanej współczesnej przestrzeni kulturowej przemawiają również między innymi propagowane społecznie ruchy żywieniowe (jak choćby Slow Food), performatywne projekty artystyczne,

rozwój blogosfery kulinarnej w Internecie, pojawienie się wyspecjalizowanych kulinarnych kanałów telewizyjnych, wzrost popularności publikacji o charakterze kulinarnym. „Kulinaria stały się rozrywką, sposobem spędzania wolnego czasu, sztuką, ideologią, pracą” [Ciastoń 2014: 163].

Jak słusznie zauważa Ewa Jędrzejko, „historia kulinariów jest rodzajem toczącego się od wieków dyskursu, który wyznacza rozmaite porządki kultury, wierzenia i rytuały, zwyczajowe nakazy i zakazy, symbolikę, związki z *sacrum* i *profanum*, społeczną stratyfikację” [Jędrzejko 2007: 16]. Dodam, iż jedzenie jest podmiotem nie jednego, lecz wielu rozmaitych dyskursów, „jest rodzajem siatki (topiki, jak by to określiła antyczna retoryka), na której z powodzeniem można розміścić wszystkie nauki, jakie nazywamy dziś społecznymi i humanistycznymi” [Barthes 2008: 79], co wynika z przesłanki, iż jest ono nie tylko powszechnym faktem społecznym, ale także niezaprzeczalnie konstruktem kultury, rozkłada się więc na wiele projektów, znajdując w pewnym, relatywnie szerokim zakresie odzwierciedlenie również w języku.

Analizy związków języka i kultury to prowadzone od kilkudziesięciu lat badania nad tak zwanym językowym obrazem świata (JOS), definiowanym między innymi przez Jerzego Bartmińskiego, który przyjmuje, iż JOS

jest zawartą w języku, różnie zwerbalizowaną interpretacją rzeczywistości dającą się ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy „utrwalone”, czyli mające oparcie w samej materii języka, a więc w gramatyce, w słownictwie, w kliszowanych tekstach (na przykład przysłowia), ale także sądy presuponowane, to jest implikowane przez formy językowe, utrwalone na poziomie społecznej wiedzy, przekonania, mitów i rytuałów [Bartmiński 2006: 12].

Rekonstrukcja językowego obrazu świata jest przedmiotem studiów kilku dyscyplin językoznawczych. Szczególne miejsce zajmuje ona w lingwistyce kulturowej, lingwistyce antropologicznej i etnolingwistyce. Obiektem badań języka w funkcji określanej przez Edwarda Sapira mianem „symbolicznego przewodnika po kulturze” [cyt. za Wierzbicka 2007: 16] (w tym również po kulturze kulinarnej) może być literatura piękna i użytkowa, twórczość ludowa, teksty precedensowe, aforyzmy, paremie, frazeologizmy. Wyjątkowo interesujące są zwłaszcza badania porównawcze nad interkulturowym JOS. Znajomość i prawidłowa recepcja pojęć funkcjonujących w obrębie danej społeczności językowej pozwala bowiem przewidywać i identyfikować sposób działania jej uczestników, co z kolei warunkuje skuteczne porozumienie pomiędzy nimi, dialog międzykulturowy.

Niniejsza refleksja jest głosem językoznawcy, humanisty i aksjologa w dyskusji nad znaczeniem oraz potencjałem kulinariów w wyrażaniu i kreowaniu tożsamości oraz ich miejscem w systemie wartości. W szerszym kontekście nawiązuje ona do przeprowadzonych przeze mnie międzykul-

turowych aksjolingwistycznych badań nad konceptualizowaniem wartości w świadomości językowej współczesnych użytkowników trzech języków, polskiego, rosyjskiego i niemieckiego.

Pojęcie ludzkiej świadomości pojawiło się stosunkowo dawno, bo już w pracach greckich stoików. Zainteresowanie problematyką świadomości ożyło i skryształizowało się w XIX wieku wraz ze samostanowieniem się i rozwojem psychologii jako nauki. W oparciu o psychologiczne koncepcje, rozpatrujące język jako podstawowe narzędzie wyrażania stanów psychicznych (między innymi teorię intencjonalności) rozwinęło się współczesne językoznawstwo kognitywne, analizujące transcendentną wartość wyrażań językowych, które są semantycznie przezroczyste, czyli nie zatrzymują uwagi na sobie, lecz kierują się ku rzeczywistości pozajęzykowej [Pietrzyk 2006: 101]. Badania zależności między językiem, mową i świadomością potwierdziły, iż świadomość może być przedmiotem studiów prowadzonych na pograniczu psychologii i językoznawstwa. Współistnienie obu tych dyscyplin naukowych pozwoliło na wypracowanie pojęcia świadomości językowej. Eksploracja świadomości językowej definiowanej jako „całokształt poziomów świadomości, formowanych i uzewnętrznianych za pomocą środków językowych: słów, związków wyrazowych, zdań, tekstów i pól asocjacyjnych” [Тарасов 2000: 26]¹ – swoistego pomostu pomiędzy niematerialną tożsamością człowieka a materialną rzeczywistością – otwiera możliwość dotarcia do tego, co jest niedostępne dla zmysłów, do wszelkich procesów psychicznych, które zachodzą w umyśle człowieka, do idei, wartości, koncepcji, percepcji świata – do tożsamości jednostki. Przeprowadzone przeze mnie badania mieszczą się z jednej strony w nurcie psycholingwistyki, badającej zależność między procesami psychicznymi związanymi z posługiwaniem się językiem a procesami przetwarzania informacji przez ludzki umysł [por. Kurcz 1976: 53], z drugiej strony w koncepcji poznawczej wspomnianych współczesnych analiz językowego obrazu świata (prowadzonych w ramach lingwistyki kulturowej, w której „język jest traktowany jako jej warunek wstępny, implikator, składnik [...] oraz interpretator i interpretant zawierający najistotniejsze treści kultury” [Anusiewicz 1995: 10]), których głównym zadaniem jest badanie relacji język – kultura – społeczeństwo – rzeczywistość oraz specyfiki narodowo-kulturowej świadomości

¹ Świadomość językowa bywa również utożsamiana z kompetencją językową. Definiuje się ją bowiem jako:

zawarty w pamięci długotrwałej zasób obrazów znaków językowych oraz wiedzę o ich użyciu obejmującą system wartości i ocen (emocjonalnych, estetycznych, moralnych, funkcjonalnych) oraz postaw. [...] Na świadomość językową składają się zatem uświadamiane lub nie wzorce, to jest normy, stereotypy i wyobrażenia, ukształtowane na podstawie dotychczasowych doświadczeń lub przejęte od otoczenia w gotowej postaci [Porayski-Pomsta 1999: 70–71].

językowej z punktu widzenia utrwalonych w niej podobieństw i różnic, determinujących skuteczność porozumienia międzykulturowego.

Podstawę metodologiczną eksploracji świadomości językowej Polaków, Rosjan i Niemców stanowi eksperyment lingwistyczny, polegający na psychofizjologicznym badaniu czasowych związków międzywyrazowych, tak zwany test werbalnych asocjacji. Celem eksperymentu jest określenie pól asocjacyjnych słów-bodźców wskazujących na związane z danym słowem treści przechowywane w pamięci użytkowników języka. Jedną z form eksperymentu asocjacyjnego jest badanie skojarzeń swobodnych, polegające na podaniu w ciągu siedmiu sekund pierwszego słowa, które przychodzi na myśl po usłyszeniu wyrazu hasłowego². Badani otrzymują ankiety, na których znajdują się słowa-bodźce (stymulanty). Zadanie polega na wpisaniu obok stymulanta – reakcji (werbalnej), czyli wyrazu, który pierwszy pojawi się w ich świadomości – przyjdzie im na myśl. Uzyskany w ten sposób materiał językowy pomaga dotrzeć do kulturowo utrwalonego systemu znaczeń, który odzwierciedla struktury mentalne funkcjonujące w świadomości językowej. Zastosowana metoda badawcza zapoczątkowana przez Francisa Galtona (1879) i po raz pierwszy opisana przez niemieckiego psychologa Alberta Thumba i językoznawcę Karla Marbe [Thumb, Marbe 1901], mieści się w obszarze studiów i analiz zapoczątkowanych w Polsce w latach 60. XX wieku przez Idę Kurcz [Kurcz 1967: 122–127], podejmowanych później między innymi przez Jadwigę Puzyninę, Jerzego Bartmińskiego, Walerego Pisarka, Michaela Fleischera i Annę Wierzbicką, w Rosji przede wszystkim przez Aleksieja Leontiewa, Natalię Ufimcewą, Jewgienija Tarasowa i Tatianę Uszakową.

Test skojarzeń werbalnych pozwala wniknąć w utrwaloną w mentalnych strukturach rzeczywistość, zinternalizowaną i przefiltrowaną przez zbiorową świadomość użytkowników danego języka i uczestników danej kultury; pozwala również ujawnić różne elementy systemu pojęciowego badanej społeczności, kumulującego nie tylko indywidualne, ale i kolektywne doświadczenia, przede wszystkim zaś rejestrującego związki z rodzimą historią i tradycją, z obecną w danej zbiorowości językowej symboliką, z wyznawanym w niej i powszechnie akceptowanym systemem wartości.

Przeprowadzone przeze mnie wspomnianą metodą masowe badanie nad systemem wartości reprezentantów trzech społeczności językowych (w teście asocjacyjnym uczestniczyło 1500 osób, po 500 studentów polsko-, rosyjsko- i niemieckojęzycznych w wieku 18–25 lat, w równej mierze kobiety i mężczyźni) miało na celu przede wszystkim rekonstrukcję treści wy-

² Zob. założenia i obszerny komentarz metodologiczny do praktyki przeprowadzania masowych eksperymentów asocjacyjnych w pracy E. И. Горошко [Горошко 2001] oraz w monografii B. Rodziewicz [Rodziewicz 2014].

branych jednostek aksjologicznych. Na liście słów-bodźców znalazło się dwadzieścia nazw wartości³ (społecznych, estetycznych, moralnych, transcendentnych, odcuciowych, prestiżowych i witalnych), między innymi RODZINA / СЕМЬЯ / FAMILIE, TRADYCJA / ТРАДИЦИЯ / TRADITION, PRACA / РАБОТА / ARBEIT, WOLNOŚĆ / СВОБОДА / FREIHEIT, PIĘKNO / КРАСОТА / SCHÖNHEIT, MIŁOŚĆ / ЛЮБОВЬ / LIEBE, PRZYJEMNOŚĆ / УДОВОЛЬСТВИЕ / VERGNÜGEN, SZCZĘŚCIE / СЧАСТЬЕ / GLÜCK, SUKCES / УСПЕХ / ERFOLG, ŻYCIE / ЖИЗНЬ / LEBEN, ZDROWIE / ЗДОРОВЬЕ / GESUNDHEIT. Wśród wyrazów hasłowych wykorzystanych w eksperymencie lingwistycznym nie znalazło się pojęcie kulinariów / jedzenia. W świetle definicji normatywnych formułowanych przez rozmaite dyscypliny naukowe rozpatrujące zagadnienia aksjologiczne (filozofię, psychologię, socjologię, pedagogikę i in.) jedzenie nie jest bowiem wartością *sensu stricte*. Próżno też szukać kulinariów w licznych teoriach i klasyfikacjach wartości. Także zasoby systemowe badanych języków (zwłaszcza klasyczne definicje dostępne w jednojęzycznych źródłach leksykograficznych) z reguły abstrahują od jedzenia / kulinariów jako bytu aksjologicznego⁴. Jednakże jak podkreśla antropolog Michael Herzfeld, „odczuwanie cielesne i wartość kulturowa bezustannie wchodzą ze sobą w związki zależności” [Herzfeld 2004: 336]. Również penetracja świadomości językowej Polaków, Rosjan i Niemców w kontekście wartości dostarcza dowodów, iż kulinaria mogą być i po części są *implicite* jednym z podogniwi systemu aksjologicznego, gdyż pojawiają się w sieciach skojarzeniowych stworzonych przez uczestników testu asocjacyjnego wokół wyrazów hasłowych, wchodząc w zakres treściowy wybranych pojęć – wartości.

Nie ma pełnej zgodności wśród badanych różnojęzycznych respondentów odnośnie do łączenia i wpisywania kulinariów w kontekst konkretnych (powtarzających się niezależnie od zróżnicowania systemów językowych przedstawicieli trzech poddanych eksperymentowi zbiorowości) jednostek systemu aksjologicznego. Wartościami, w których profilu asocjacyjnym pojawiają się werbalizowane w różny sposób kulinaria, odnotowane w ankietach zarówno przez Polaków, jak i Rosjan oraz Niemców, są przyjemność, tradycja i zdrowie.

Najwięcej asocjatyw nazywających kulinaria lub odnoszących się w różnych aspektach, np. określonego smaku, do czynności jedzenia (werbalizowanych za pomocą słów: polskich – *czekolada, słodycze, jedzenie, lody, alkohol,*

³ Zob. pełny wykaz analizowanych nazw wartości oraz kompletne wyniki badań B. Rodziewicz [Rodziewicz 2014].

⁴ Pośrednio w tworzeniu aksjologizowanych pól pojęciowych (np. pola bogactwo – bieda) uczestniczą sporemiologizowane i s frazeologizowane nazwy potraw i napojów [por. Jędrzejko 2007].

coca-cola, coś słodkiego, cukier, cukierki, kawa, lody czekoladowe, łakocie, mleko, piwo, tort; rosyjskich – шоколад, мороженое, еда, сладости, сладкое, алкоголь, сладость, кофе, алкогольные напитки, баунти, вкусняшки, ежевика, кола, конфеты, яблоко; niemieckich – Essen, Schokolade, Zuckerwatte)⁵ skupiło się wokół pojęć PRZYJEMNOŚĆ / УДОВОЛЬСТВИЕ / VERGNÜGEN. Badani werbalizują przyjemność, jakby intuicyjnie podążając za wysuniętą przez współczesnego filozofa Zygmunta Baumana tezą:

Ciało ponowoczesne jest przede wszystkim odbiorcą wrażeń. Spożywa ono i trawi przeżycia. Korzystając z przyrodzonej zdolności reagowania na podniety, jest narzędziem przyjemności. [...] Sprawne jest ciało wrażliwe, chłonne, nastrojone na absorpcję przyjemności; wszelkiego rodzaju przyjemności – seksualnych, gastronomicznych, wzrokowych czy słuchowych. [...] Idzie głównie o wrażenia – które winny być pasjonujące, zachwycające, czarujące, ekstatyczne [Bauman 2008: 99].

Trzon katalogu werbalnych skojarzeń większości młodych uczestników eksperymentu wywołanych przez słowa-bodźce PRZYJEMNOŚĆ / УДОВОЛЬСТВИЕ / VERGNÜGEN stanowi przyjemność doświadczana konkretnymi zmysłami właśnie. W katalogu źródeł przyjemności (czynników przyjemności-dających) badani umieścili kulinaria obok kontaktów intymnych i aktywności fizycznej. Wyraźnie rysuje się zatem estetyczno-hedonistyczna (dostarczanie przyjemności smakowej), służebna, instrumentalna funkcja kulinariów jako elementu struktury aksjologicznej zakorzenionej w mentalnych strukturach respondentów.

W świadomości językowej ankietowanych Polaków, Rosjan i Niemców utrwalił się związek kulinariów z tradycją, jedną z wartości społecznych, które noszą znamiona niepowtarzalności i są szczególnie cenne w stanowieniu tożsamości zbiorowej; wartością wypełniającą rozmaite funkcje, między innymi funkcję poznawczą, edukacyjno-wychowawczą i socjalizującą, funkcję ceremonialno-obrzędową i kulturotwórczą oraz funkcję integracyjną. To tradycja kształtuje odrębność kulturową społeczności, buduje więź wewnątrzgrupową oraz zaspokaja potrzebę przynależności i auto-identyfikacji jednostki. Kulinaria są tym obszarem, w którym do głosu dochodzi tak zwana wielka tradycja⁶. Reakcje polskojęzyczne na słowo-bo-

⁵ Asocjaty podają zawsze w kolejności częstości cytowań – od najczęściej przytaczanych.

⁶ W antropologii kulturowej przyjęty jest modelowy podział Roberta Redfielda na tradycję wielką (great tradition) i małą (little tradition). Tradycja wielka (tradycja w skali makro) określana jest też mianem społecznej lub narodowej. Tradycja mała (tradycja w skali mikro), genetyczna, to transmisja pokoleniowa o charakterze obyczajowym, zachodząca w niewielkich środowiskach lokalnych, ograniczona do określonego terytorium lub konkretnej zbiorowości, na przykład rodziny, por. [Aktualizacje Encyklopedyczne. Suplement... 1997, IV: 319].

dzień TRADYCJA, zwerbalizowane słowami i wyrażeniami *wigilia, pierogi, chleb, 12 potraw na wigilię, bigos, pierogi z kapustą i grzybami, pierożki z kapustą i grzybami, rosół w niedzielę, wigilijny stół*, oraz odpowiedzi niemieckojęzyczne wywołane wyrazem-bodźcem TRADITION, zwerbalizowane słowami *Abendmahl, Essen, Weihnachtsessen, Wein*, i reakcje rosyjskojęzyczne na wyraz hasłowy ТРАДИЦИЯ, wyrażone za pomocą słów *блины, пряники, хлеб, каравай, каравай, суп, стел, чай*, pozwalają zidentyfikować kulinaria jako część tradycji utożsamianej z dziedziczną z pokolenia na pokolenie spuścizną kulturową i obrzędową (mam na myśli zwłaszcza celebrowanie świąt i związanych z nimi posiłków oraz spożywania uchodzących za tradycyjne świątecznych potraw), czyniąc ją tym samym ważną konstytuentą systemu wartości rozumianych jako idee spajające daną zbiorowość, kształtujące kierunki rozwoju życia i ładu społecznego wspólnoty.

Nieco słabiej usieciowiony jest związek kulinariów z pojęciami ZDROWIE / ЗДОРОВЬЕ / GESUNDHEIT, korespondujący z modelem zdrowia, który nawiązuje do idei *healthismu*⁷. Asocjaty mieszczące się w obszarze kulinariów skupione na tej płaszczyźnie akcentują związek zdrowia z określonym stylem życia, który w świadomości ankietowanych przybiera najczęściej postać werbalizacji sposobów odżywiania, por. odpowiedzi w języku polskim – *jabłko, owoce, jabłka, jedzenie owoców, sport i owoce, wódka, ziółka*; odpowiedzi w języku rosyjskim – *еда, овощи и фрукты, здоровая пища, зелень, питание, сок, фрукты*; odpowiedzi w języku niemieckim – *Ernährung, Obst, Essen, Apfel, Buttermilch, Gemüse*. Sytuowanie kulinariów w zasobie treściowym zdrowia jako ogniwa systemu aksjologicznego potwierdza ich status quasi-wartości służebnej, narzędzia do osiągnięcia innych wartości lub celów, wywierając przemożny wpływ na zachowanie i obraz życia badanych.

Jedzenie wyraźnie wpisuje się w społeczny kontekst. W sieciach asocjacyjnych generowanych przez umysły respondentów polsko- i rosyjskojęzycznych i tylko przez nich leksyka wchodząca wprost lub pośrednio w zakres pola semantycznego kulinariów – polskie słowa *obiad i wigilia* oraz rosyjskie słowa *кухня, майонез, хлеб, сок* – pojawia się w charakterze reakcji na wyrazy hasłowe RODZINA i СЕМЬЯ. Kulinaria zyskują w tym aspekcie nowy wymiar – rodzina to nie tylko układ przestrzenny, zorganizowany przez osoby – członków rodziny – i miejsce (przestrzeń) ich pobytu, lecz także obszar tworzony przez szereg elementów o wymowie symbolicznej, obszar jednoczący domowników, wzmacniający i utrwalaający więzi międzyludzkie, zwłaszcza wspólnotowe, co nie pozostaje zapewne bez wpływu na poczucie bezpieczeństwa.

⁷ Idea *healthismu* przejawia się w propagowaniu zdrowia jako doskonałej kondycji fizycznej i psychicznej w połączeniu z wyidealizowaną estetyką ciała. Ten narzucany przez kulturę masową tak zwany zdrowy styl życia wymaga między innymi prozdrowotnych praktyk odżywiania, por. [Weimann 2012: 53].

Kulinarium jako podogniwo systemu wartości mogą nosić znamiona spoiwa społecznego i narodowego. Potwierdzenie przekonania badanych o takiej właśnie funkcji jedzenia odnajdujemy nie tylko w lokowaniu go w profilu asocjacyjnym tradycji. Ten właśnie wymiar kulinariów zakotwiczony w strukturach mentalnych polsko- i niemieckojęzycznych uczestników testu ponownie znajduje poświadczenie, tym razem w konotowaniu jedzenia z pojęciami OJCZYŻNA i HEIMAT⁸. Ankietowani Polacy reagują w tej części eksperymentu na proponowany stymulant słowem bigos, Niemcy – słowem Essen. W obu przypadkach jedzenie jest elementem o nacechowaniu więzi i wspólnototwórczym, odsyłającym do pojęcia tak zwanej „małej ojczyzny”, ojczyzny regionalnej (nie ideologicznej, państwowej).

Inną wartością, przy której swobodnym i nieukierunkowanym konceptualizowaniu ankietowani sięgają po pojęcie kulinariów jest życie, wartość fundamentalna, bez której urzeczywistnianie wszystkich pozostałych ogniów systemu aksjologicznego jest niemożliwe. Słowa *jajko* i *Essen* znalazły się w wykazie reakcji przytoczonych przez reprezentantów zbiorowości polsko- i niemieckojęzycznej na stymulanty ŻYCIE i LEBEN. Polscy studenci akcentują znaną w wielu kulturach i religiach symbolikę jajka jako znaku nowego życia i odrodzenia, podczas gdy Niemcy zwracają uwagę na związek jedzenia z zaspokajaniem podstawowych potrzeb i czynności istotnych dla podtrzymania funkcji życiowych organizmu, jeszcze raz eksponując jego instrumentalną funkcję, która umożliwia realizację potrzeb wyższego rzędu.

Ostatnią wartością, która według badanych ma związek z jedzeniem jest praca. Konotacje takie wywołuje wyraz hasłowy ARBEIT. W niemieckojęzycznych ankietach pojawiły się następujące odpowiedzi: *Lohn und Brot* oraz *nur wer arbeitet kann essen*. Jedzenie utożsamiane jest w tej konceptualizacji ze swoistą nagrodą za trud, ma zatem wyraźne nacechowanie aksjotyczne.

Podsumowując niniejsze rozważania o kulinariach w świecie wartości młodych Polaków Rosjan i Niemców, można stwierdzić, iż pod pewnymi warunkami jest to pojęcie o lekkim zabarwieniu aksjotycznym. W świadomości językowej Rosjan, a zwłaszcza Polaków i Niemców kulinaria tworzą sieci skojarzeniowe z szeregiem wartości. Są to wartości witalne, takie jak zdrowie i życie, wartości odczuciowe – przyjemność oraz wartości społeczne – tradycja, rodzina, ojczyzna i praca. Wśród konstytuent wartościotwórczych referowanego pojęcia znalazła się między innymi zdolność wywołania pozytywnych stanów emocjonalnych, a co za tym idzie – powiązanie z wymiarem duchowym człowieka, funkcja wytwarzania więzi wspólnotowych i kulturowych, pankulturowość i emblematyczność. Sytuowanie

⁸ Oddzielnym problemem, któremu jednak z braku miejsca nie poświęcam uwagi w moich rozważaniach na temat kulinariów, jest ekwiwalencja tychże pojęć. Więcej na ten temat zob. [Rodziewicz 2014: 170–171] oraz [Pojęcie ojczyzny... 1993].

kulinariów w obszarze treściowym wymienionych wartości zachodzi jednakże relatywnie rzadko, znajdując odzwierciedlenie w liczbie reakcji wyrażonych adekwatnymi słowami przytaczanymi przez badanych – maksymalnie 28 odpowiedzi, co stanowi niezbyt duży odsetek ogółu werbalizacji pozyskanych w wyniku eksperymentu aksjolingwalnego.

Bibliografia

- Aktualizacje Encyklopedyczne. Suplement do Wielkiej Ilustrowanej Encyklopedii Powszechnej Wydawnictwa „Gutenberga”. 1997. Red. A. Grzegorzczak, t. 4: *Kultura-sztuka*, Poznań, s. 319.
- A n u s i e w i c z J. 1995. *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- B a r t h e s R. 2008. *Czytanie Brillat-Savarina*, [w:] *Antropologia ciała. Zagadnienia i wybór tekstów*. Oprac. A. Chałupnik, J. Jaworska i in., wstęp i redakcja M. Szpakowska, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 72–80.
- B a r t m i ń s k i J. 2006. *Językowe podstawy obrazu świata*, Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- B a u m a n Z. 2008. *Ponowoczesne przygody ciała*, [w:] *Antropologia ciała. Zagadnienia i wybór tekstów*. Oprac. A. Chałupnik, J. Jaworska i in., wstęp i redakcja M. Szpakowska, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 95–102.
- C i a s t o ń A. 2014. *Kucharz na szklanym ekranie, czyli o różnorodnych obliczach programów kulinarnych*, [w:] *W garnku kultury. Rozważania nad jedzeniem w przestrzeni społeczno-kulturowej*. Red. A. Drzał-Sierocka, Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra, s. 161–176.
- H e r z e l d M. 2004. *Antropologia. Praktykowanie teorii w kulturze i społeczeństwie*. Przekład M. M. Piechaczek, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- J ę d r z e j k o E. 2007. *O polskiej kulturze kulinarno-biesiadnej z perspektywy etnopsychologii*, [w:] *Pokarmy i jedzenie w kulturze. Tabu, dieta, symbol*. Red. K. Łeńska-Bąk, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 13–33.
- K u r c z I. 1967. *Polskie normy powszechności skojarzeń swobodnych na 100 słów z list Kent-Rosanoffa*, „*Studia Psychologiczne*”, nr (8), s. 122–127.
- K u r c z I. 1976. *Psycholingwistyka*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- P i e t r z y k I. 2006. *Lingwokulturowa koncepcja świadomości językowej*, [w:] *Славянские языки в свете культуры*. Red. M. A. Алексеенко, Москва-Щецин-Грайфсвальд: ООО „А Темп”, s. 99–108.
- Pojęcie ojczyzny we współczesnych językach europejskich*. 1993. Red. J. Bartmiński, Lublin: Wydawnictwo POwWJE – Pojęcie Ojczyzny we Współczesnych Językach Europejskich.
- P o r a y s k i - P o m s t a J. 1999. *Komunikacja językowa*, [w:] *Nauka o języku dla polonistów*. Red. S. Dubisz, Warszawa: Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, s. 70–71.
- R o d z i e w i c z B. 2014. *Wartości. Polacy – Rosjanie – Niemcy*, Szczecin: Volumina.pl.
- S z a c k i J. 2002. *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- T h u m b A., M a r b e K. 1901. *Experimentelle Untersuchungen über die psychologischen Grundlagen der sprachlichen Analogiebildung*, Leipzig: W. Engelmann.

- W e i m a n n N. 2012. *W stronę demedycyzacji. Well-being i slow movement jako alternatywa dla biomedycznego modelu zapobiegania chorobie*, [w:] *W zdrowiu i w chorobie... Z badań antropologii medycznej i dyscyplin pokrewnych*. Red. D. Penkala-Gawęcka, I. Main, A. Witeska-Młynarczyk, Poznań: Wydawnictwo Biblioteka Telgte.
- W i e r z b i c k a A. 2007. *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury*. Przekład I. Duraj-Noosielska, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Г о р о ш к о Е. И. 2001. *Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента*, Москва–Харьков: Изд. группа „РА-Каравелла”.
- Т а р а с о в Е. Ф. 2000. *Актуальные проблемы анализа языкового сознания*, [w:] *Языковое сознание и образ мира*. Red. Н. В. Уфимцева, Москва: Институт языкознания РАН, s. 24-32.